

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน
2. ลักษณะ ประเภท และความสำคัญของธุรกิจชุมชน
3. หลักการและรูปแบบของธุรกิจชุมชน
4. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานธุรกิจชุมชน
5. ตัวชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานธุรกิจชุมชน
 - 6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน
 - 6.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลการดำเนินงานธุรกิจชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน เป็นแนวคิดที่มุ่งจะรวมกลุ่มกิจกรรมของแต่ละบุคคลให้เข้ากลุ่มเป็นธุรกิจชุมชนเพื่อการดำรงและความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับธุรกิจชุมชนได้มีผู้อธิบายและให้ความหมายไว้ดังนี้

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542 : 78) ได้ให้ความหมายธุรกิจชุมชน ในแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ โดยใช้ความเป็นเจ้าของ (Ownership) เป็นตัวกำหนด หมายความว่า ธุรกิจชุมชนคือ ธุรกิจที่ชุมชนเป็นเจ้าของการผลิต ควบคุมจัดการ และรับผลประโยชน์จากปัจจัยที่ผลิตนั้น

มูลนิธิชุมชนอีสาน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2539 : 2 ; อ้างถึงใน ธนะจียร เย็นบัวรุ่ง. 2540 : 10) ได้ให้ความหมายของธุรกิจชุมชนว่า เป็นการผลิตแปรรูปทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม เป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยน บริการ โดยกลุ่มชาวบ้าน โดยชาวบ้านที่ร่วมกิจกรรมมีรายได้เพิ่มและได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรมและการทำธุรกิจนั้น ๆ กลุ่มชาวบ้านเป็นเจ้าของและได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2540 : 98 ; อ้างถึงใน ชลกาญจน์ ชาชนนารี. 2542 : 10) ได้ให้ความหมายของธุรกิจชุมชน คือ กิจกรรมที่บุคคล หรือองค์กรในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจกรรมและ/หรือช่วยดำเนินงานบางส่วนหรือทั้งหมด โดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ มีการเรียนรู้ และการจัดการร่วมกันเพื่อดำเนินการในกิจกรรมการผลิต การแปรรูป

การค้า และการบริการที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรม
ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันจะนำไปสู่ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี
และการพัฒนาที่ยั่งยืน

ขวัญสุวรรณ อติโพธิ (2538 : 44 ; อ้างถึงใน ชลกาญจน์ ฮาชันนารี. 2542 : 9)
ได้ให้ความหมายของธุรกิจชุมชนว่าหมายถึง การรวมตัวกันของคนในชุมชนเป็น กลุ่มเกษตรกร
สหกรณ์ หรือธุรกิจขนาดเล็กในชนบท เพื่อดำเนินการทางธุรกิจที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน
ทั้งนี้จะต้องมุ่งส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถปรับฐานความคิดและวิถีคิด มุ่งเน้นการรวมกลุ่มเพื่อ
ร่วมกันจัดการอย่างครบวงจรการผลิต การแปรรูป และการตลาด

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ธุรกิจชุมชน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมของบุคคล หรือ
กลุ่มบุคคลในชุมชน เพื่อการผลิต การแปรรูปผลผลิตในชุมชนในรูปแบบของการค้าขาย
ในเชิงธุรกิจ เพื่อหารายได้และผลกำไรจากการดำเนินกิจกรรมมาสู่กลุ่มกิจกรรมหรือชุมชน
โดยอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจของชุมชนเป็นสำคัญ และบุคคลในชุมชนเป็นเจ้าของกิจกรรม
การบริหารจัดการมาจากการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจของชุมชน และมีการร่วมรับ
ผลประโยชน์จากการดำเนินงาน

ลักษณะ ประเภท และความสำคัญของธุรกิจชุมชน

สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ ,
สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย (2545 : 13-15) ได้ให้คำจำกัดความของ
ลักษณะ ประเภท และความสำคัญของธุรกิจชุมชน ไว้ดังนี้

1. ลักษณะของธุรกิจชุมชน โดยทั่วไปมีลักษณะ ดังนี้

1.1 เป็นธุรกิจขนาดเล็ก มีความคล่องตัวในการบริหาร ผู้บริหารหรือตัวแทนกลุ่ม
สามารถตัดสินใจในธุรกิจได้ทันที และรวดเร็ว เพราะการบริหารงานที่ไม่ซับซ้อน สามารถ
ตัดสินใจปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ หรือการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและตลาด ตลอดจน
การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากสมาชิกของกลุ่มได้อย่างรวดเร็ว

1.2 รายได้จากยอดขายในระยะเริ่มต้นไม่มากนัก ธุรกิจชุมชนจะทำกาจำหน่าย
สินค้า บริการหรือผลิตสินค้าในปริมาณที่สามารถคุ้มทุนและกำไรเพื่อแบ่งให้สมาชิกตามปกติ
โดยคำนึงถึงขนาดของตลาดที่มีอยู่เป็นสำคัญ จึงทำให้รายได้จากยอดขายไม่มากนัก
แต่เพียงพอที่จะทำให้ธุรกิจดำเนินกิจการอยู่ได้อย่างราบรื่น และมีผลในการสร้างงานให้แก่
สมาชิกเพื่อช่วยเสริมการดำรงชีพให้อยู่ได้ในบรรดาสมาชิก

1.3 ต้นทุนในการดำเนินกิจการต่ำ ธุรกิจชุมชนนั้นดำเนินงานโดยเน้นให้คน
มีงานทำ แต่ในสภาพการทำงานที่เป็นมิตรและมีความสุขจึงไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าจ้างมาก

ในขณะที่เดียวกันต้นทุนในการจัดหาอุปกรณ์และเครื่องใช้ไปตามความจำเป็นในการประกอบธุรกิจ ซึ่งเน้นการประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย

1.4 การติดต่อและการให้บริการกับลูกค้าเป็นไปอย่างใกล้ชิด ธุรกิจชุมชนส่วนใหญ่ดำเนินงานโดยสมาชิกในชุมชน การติดต่อสื่อสารกับลูกค้าเป็นไปในลักษณะเป็นกันเอง และการเป็นเพื่อนบ้านช่วยให้ทราบความต้องการของลูกค้าโดยตรง สามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับลูกค้าได้ทันที่

1.5 การเริ่มต้นธุรกิจทำได้ง่าย ธุรกิจชุมชนสามารถเริ่มต้นได้ง่ายโดยคณะบุคคลที่ไม่ใช่เครือญาติ มีวัตถุประสงค์ที่จะทำธุรกิจร่วมกันเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มและชุมชน การที่มีบุคคลจำนวนหนึ่งสนใจทำธุรกิจร่วมกันเป็นผลทำให้ปัญหาเงินทุนไม่เป็นอุปสรรคเพราะใช้เงินลงทุนไม่มาก ทุกคนเป็นสมาชิกไม่มีเจ้าของผูกขาดแต่เพียงผู้เดียว แต่อาจจะมีตัวแทนของกลุ่มที่ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่บริหารจัดการ หรือเป็นตัวแทนที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิก

2. ประเภทของธุรกิจชุมชน แบ่งประเภทตามการประกอบการได้ 4 ประเภท คือ ธุรกิจการผลิต ธุรกิจค้าปลีก ธุรกิจค้าส่ง และธุรกิจบริการ และให้คำจำกัดความของประเภทธุรกิจชุมชนแต่ละประเภทไว้ดังนี้

2.1 ธุรกิจการผลิต หมายถึง การผลิตสินค้าโดยการนำเอาวัสดุ หรือสินค้าบางชนิดมาแปรสภาพให้เป็นสินค้าใหม่ มีรูปแบบใหม่ ธุรกิจชุมชนที่ดำเนินการทางด้านการผลิตจะทำการผลิตในครัวเรือน ซึ่งอาศัยวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น อาทิเช่น ผลิตเครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน ทอผ้า อุตสาหกรรมจากไม้ หรือธุรกิจชุมชนที่ทำการผลิต ในกระบวนการที่ต้องอาศัยคนงานจำนวนหนึ่ง เช่น การผลิตวันเส้น การผลิตซีอิ้วในท้องถิ่น เป็นต้น ธุรกิจชุมชนที่ทำการผลิตเองอาจจะดำเนินการจำหน่ายสินค้าที่ผลิตได้เอง หรืออาจจะขายสินค้าที่ผลิตได้ให้พ่อค้าคนกลาง หรือตัวแทนจำหน่ายสินค้าต่อไป

2.2 ธุรกิจค้าปลีก หมายถึง กิจการที่ทำการขายสินค้าให้ถึงมือผู้บริโภค ณ จุดที่ทำการขาย สินค้าที่นิยมจำหน่ายให้กับผู้บริโภคจะได้แก่ สินค้าอุปโภค สินค้าบริโภคทุกชนิด ตั้งแต่ของใช้จำเป็นในบ้าน เช่น ยาสิฟีน สบู่ ผงซักฟอก หรือสินค้าประเภทอาหาร อาทิเช่น ขนมปัง อาหารกระป๋อง หรือประเภทยารักษาโรค เช่น ยาแก้ปวดศีรษะ ยาชาดู ยาสามัญประจำบ้าน จนถึงสินค้าประเภทของเด็กเล่น เครื่องเขียน เป็นต้น ธุรกิจประเภทนี้เน้นการรวมทุนของสมาชิก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะจัดหาสินค้ามาจำหน่ายในบรรดาสมาชิก และผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิก เพื่อลดค่าใช้จ่ายจากการที่ต้องซื้อจากพ่อค้าคนกลางที่กำหนดอัตรากำไรไว้สูง

2.3 ธุรกิจค้าส่ง หมายถึง กิจการที่ดำเนินการรับซื้อสินค้าจากผู้ผลิตเป็นจำนวนมาก ๆ และนำสินค้านั้นมาขายต่อให้กับพ่อค้าปลีกหลาย ๆ รายต่อไปธุรกิจค้าส่งนี้สามารถที่จะทำการซื้อสินค้าจากผู้ผลิตได้ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็น โรงสีข้าว อาหารแปรรูป อาหารกระป๋อง เสื้อผ้า รองเท้า เครื่องประดับ ธุรกิจประเภทนี้อาจจะนับได้ว่าเป็นธุรกิจชุมชนขนาดใหญ่ และมีความมั่นคงพอสมควรแล้ว

2.4 ธุรกิจบริการ หมายถึง การรวมกลุ่มของสมาชิกเพื่อประกอบธุรกิจบริการ คือ สินค้าที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่สามารถสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้รับบริการ ตัวอย่าง ธุรกิจบริการ ได้แก่ บริการนวดแผนไทยและอบสมุนไพร บริการรักษาโรคด้วยสมุนไพร บริการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทั้งในทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ เป็นต้น

3. ความสำคัญของธุรกิจชุมชน ธุรกิจชุมชนมีความสำคัญ และมีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม แต่บทบาทของธุรกิจชุมชนในการพัฒนาจะแตกต่างกันไปตามประเภทของธุรกิจนั้น ๆ ธุรกิจชุมชนมีความสำคัญหลายประการ ดังนี้

3.1 เปิดโอกาสให้มีการประกอบการ ธุรกิจชุมชนเป็นช่องทางและโอกาสสำหรับผู้ที่มีความต้องการในการประกอบธุรกิจด้วยตนเองร่วมกับสมาชิกคนอื่น ถึงแม้จะมีความเป็นลูกจ้างก็มีส่วนในการเป็นเจ้าของประกอบการด้วยเช่นกัน สมาชิกในชุมชนที่มีความสามารถมีความคิดริเริ่ม มีแนวความคิดริเริ่มที่สร้างสรรค์ สามารถหาประสบการณ์ และพิสูจน์ความสามารถโดยเข้าร่วมประกอบธุรกิจชุมชน ซึ่งใช้เงินทุนน้อยเน้นการสร้างงานในท้องถิ่นเป็นสำคัญ และถ้ามีประสบการณ์มากขึ้นในอนาคต ธุรกิจชุมชนขนาดเล็กก็สามารถจะพัฒนาไปสู่การประกอบการธุรกิจที่มีขนาดใหญ่ต่อไปได้

3.2 ก่อให้เกิดการจ้างงาน การพัฒนาธุรกิจชุมชนทำให้เกิดการว่าจ้างแรงงานในท้องถิ่น มีการพัฒนาฝีมือแรงงานอย่างต่อเนื่องพร้อมกันไปด้วยแทนการที่ถูกว่าจ้างให้เป็นแรงงานไร้ฝีมือ ทั้งนี้เพราะทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการ จึงสามารถใช้กิจการที่มีเป็นเครื่องมือในการพัฒนาฝีมือแรงงานของตนเองตามต้องการ ยกเว้นแต่จะมีความพึงพอใจที่จะทำงานในเฉพาะส่วนที่ตนมีความชำนาญเท่านั้น

3.3 ส่งเสริมการพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรม ธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่บางประเภท จำเป็นต้องอาศัยวัตถุดิบ หรือชิ้นส่วนประกอบจากหลาย ๆ แหล่ง เพื่อนำมาผลิตสินค้าในอุตสาหกรรมประเภทนั้น ธุรกิจชุมชนจึงเป็นแหล่งที่ช่วยในการผลิตชิ้นส่วนประกอบเหล่านี้ และนำส่งให้กับธุรกิจขนาดใหญ่อีกทีหนึ่ง เพื่อผลิตเป็นสินค้าที่ได้มาตรฐานต่อไป โดยในระยะแรกธุรกิจชุมชนได้รับประโยชน์จากการฝึกอบรม และทักษะที่จำเป็นสำหรับการผลิต ส่วนธุรกิจขนาดใหญ่ที่มาว่าจ้างให้รับช่วงผลิตต่อก็คัดต้นทุน อย่างไรก็ตาม ลักษณะเช่นนี้อาจจะมีประโยชน์เพียงในระยะเริ่มต้น เพราะในระยะยาวธุรกิจขนาดใหญ่อาจจะย้ายฐานผลิตไปยังประเทศที่มีค่าแรงถูกกว่า

3.4 สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ธุรกิจชุมชนยังมีจำนวนมากขึ้นเท่าไร จะก่อให้เกิดการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจไปสู่กลุ่มผู้ประกอบการ และกลุ่มคนเพิ่มมากยิ่งขึ้นเท่านั้น เกิดการกระจายรายได้สู่ชนกลุ่มอื่นอย่างทั่วถึง ธุรกิจชุมชนยังช่วยลดปัญหาของสังคม อัตราการว่างงานลดน้อยลง เพราะมีการว่าจ้างงานในธุรกิจชุมชน ปัญหาคนไม่มีงานทำน้อยลง

เนื่องจากประชาชนมีรายได้ ซึ่งส่งผลทำให้ปัญหาอาชญากรรมลดลงด้วย ความมั่นคงของประเทศจะมีเพิ่มขึ้น ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่สุขสบาย มีรายได้ดี และมีงานทำ

3.5 ลดปัญหาสังคมที่เป็นภัยคุกคามประเทศชาติ กล่าวคือ หากธุรกิจชุมชนบรรลุเป้าหมาย สมาชิกในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ชุมชนมีความเข้มแข็ง ปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหายาเสพติดในหมู่เยาวชน ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันสมควร ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ปัญหาสังคมอันเกิดจากครอบครัวแตกแยกหรือล่มสลาย จะได้รับการบรรเทาพร้อมกันไปด้วย ช่วยให้เกิดเป็นสังคมที่มีความร่มเย็นเป็นสุข

สรุปได้ว่า ธุรกิจชุมชนเป็นธุรกิจขนาดเล็ก การเริ่มต้นในการดำเนินการสามารถกระทำได้เองโดยคนในชุมชน ทั้งนี้โดยอาศัยทุนที่มาจากชุมชนเป็นทุนในการดำเนินการ ทั้งทุนที่เป็นทรัพย์สิน ทุนที่เป็นวัตถุดิบ และทุนที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน โดยในการดำเนินงานนั้น คนชุมชนร่วมกันบริหารจัดการเพื่อให้การดำเนินงานธุรกิจชุมชนนั้นประสบความสำเร็จ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน ประชาชนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้และเกิดความเข้มแข็ง อีกทั้งยังสามารถกระจายรายได้ออกไปสู่ชุมชนอื่น เป็นการสร้างเครือข่ายธุรกิจชุมชน

หลักการและรูปแบบของธุรกิจชุมชน

1. หลักการของธุรกิจชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิก (2541 : 88-89) ได้กล่าวถึงความเป็นมาโดยพื้นฐานของหลักการธุรกิจชุมชนว่ามาจากหลักคิดพื้นฐานสำคัญที่มีองค์ประกอบ 4 ประการ ดังนี้

1. ความยั่งยืน คือ กระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้ชุมชนมีความสามารถในการดำเนินงานด้วยตนเอง กิจกรรมของธุรกิจชุมชนจะต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และจะต้องไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน

2. ความเป็นชุมชน คือ การรวมกลุ่มกันเป็นองค์กร มีคณะกรรมการ สมาชิกมีส่วนร่วมในการลงทุนและการบริหารจัดการ

3. จริยธรรมในธุรกิจชุมชน คือการไม่เอาัดเอาเปรียบชุมชน สมาชิก ผู้รับบริการ ผู้บริโภค และผู้ผลิต และคำนึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการผลิต

4. ธุรกิจ คือ ฐานธุรกิจชุมชน มาจากการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง ส่วนที่เหลือกินเหลือใช้จึงขายสู่ตลาด และผลกำไรจะกลับคืนสู่ชุมชน

สรุปได้ว่า หลักการธุรกิจชุมชน คือ การยึดชุมชนเป็นหลักในการดำเนินงาน ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันรับผลประโยชน์ โดยชุมชน

ต้องยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม และมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และจะต้องไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน

2. รูปแบบของธุรกิจชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิก (2541 : 83-84) ได้กล่าวถึงประเภทและรูปแบบของธุรกิจชุมชนในภาคอีสานว่า สามารถแบ่งได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ธุรกิจชุมชนที่เกิดจากการรวมกลุ่มอาชีพ เช่น เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาอีสาน เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก และเครือข่ายปศุสัตว์ เป็นต้น
2. ธุรกิจชุมชนที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาประโยชน์ของชุมชน เช่น สหกรณ์ร้านค้า รูปแบบต่าง ๆ
3. ธุรกิจชุมชนที่เกิดจากการสนับสนุนของธุรกิจเอกชน เช่น ปิ๊มไฉ่มีนของกลุ่มพรรคไม้ การผลิตเสื้อสำเร็จรูปเกษตรวิสัย เป็นต้น

สรุปได้ว่า รูปแบบของการดำเนินงานธุรกิจชุมชนนั้น เกิดขึ้นได้ในหลายรูปแบบ ทั้งรูปแบบที่เกิดจากคนในชุมชนรวมกลุ่มกันเอง หรือรูปแบบที่เกิดจากการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นทั้งจากภาครัฐ หรือภาคเอกชน แต่ทั้งนี้ ในการดำเนินงานนั้น ต้องให้ชุมชนเป็นเจ้าของ สามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง

ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานธุรกิจชุมชน

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2539 : 80-83 ; อ้างถึงใน ธนะจักร เย็นบำรุง. 2540 : 11) ได้นำเสนอปัจจัยของความสำเร็จและล้มเหลวของการดำเนินงานธุรกิจชุมชนไว้ 8 ประการ ดังนี้

1. มีความสามารถในการพึ่งตนเอง ต้องเน้นการช่วยตนเองก่อน ยิ่งหน่วยงานอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานรัฐช่วยมากเพียงใด จะยิ่งวิครอนความสามารถของกลุ่มที่ทำธุรกิจชุมชนมากขึ้นเท่านั้น
2. มีการประสานความร่วมมือกับทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการธุรกิจประเภทเดียวกัน เพื่อป้องกันการแข่งขันและการแย่งตลาดกันเอง การประสานความร่วมมือนี้จะต้องสร้างเงื่อนไขและความเข้าใจซึ่งจะเป็นกลไกที่ทำประโยชน์ให้กับชาวบ้านและชุมชนให้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม
3. เจ้าหน้าที่รัฐต้องมีบทบาทในการให้การสนับสนุนให้กลุ่มมีการเรียนรู้และมีความเข้มแข็งในการบริหารจัดการองค์กร
4. มีระบบบัญชีและการตรวจควบคุมที่เคร่งครัดทุก ๆ ฝ่ายต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้
5. มีแหล่งที่ตั้งของธุรกิจที่เหมาะสม

6. การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินธุรกิจในทุกขั้นตอนของกิจกรรมทำให้สมาชิกมีโอกาสได้ร่วมกำหนดทิศทางของการดำเนินงาน มีโอกาสได้ฝึกทักษะในด้านต่าง ๆ ของกลุ่ม

7. มีทุนและมีการบริหารและการจัดการที่เข้มแข็งมีประสิทธิภาพ

8. มีกระบวนการกลุ่ม มีความเข้าใจในปัญหาและความต้องการร่วมกัน มีการเรียนรู้การทำงานเป็นทีม มีความสัมพันธ์ที่ดีมีผลทำให้เกิดการพัฒนาการของกลุ่มในด้านเทคโนโลยี และการจัดการ การดำเนินงานในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มดีไปด้วย

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542 : 124) ได้อธิบายเพื่อให้เห็นความสำคัญของปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของธุรกิจชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 9 ปัจจัย ดังนี้

1. ปัจจัยการเงิน พบว่า กลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ใช้เงินทุนของตนเองไม่ต้องกู้หนี้ยืมสิน ไม่ต้องจ่ายดอกเบี้ยสำหรับเงินลงทุน มีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในการดำเนินงานมากกว่า เช่น กลุ่มธุรกิจชุมชนของสหกรณ์การเกษตรทำางแนว บริษัทชุมชนหัวไทร และกลุ่มออมทรัพย์ทางแถบภาคใต้ ดังนั้น กลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งตนเองด้านเงินทุน หรือสามารถระดมทุนจากชุมชนได้เอง จึงมีโอกาสเติบโตได้มากกว่ากลุ่มที่พึ่งเงินทุนจากการกู้ยืม

2. ปัจจัยการตลาด กลุ่มธุรกิจชุมชนที่มีตลาดแน่นอนเพียงพอ จะเป็นกลุ่มธุรกิจชุมชนที่ยืนอยู่ได้ และเติบโตได้ แต่กลุ่มธุรกิจชุมชนที่ไม่มีตลาดแน่นอน เข้าไม่ถึงตลาดจะประสบความล้มเหลวในที่สุด

3. ปัจจัยการผลิต ความพร้อมด้านทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบ ชุมชนไม่มีปัญหาด้านวัตถุดิบ ต้นทุนการผลิตไม่สูง ความมีทักษะของผู้ผลิตทำให้สามารถปรับปรุงคุณภาพได้ ทั้งต้นทุนที่ไม่สูงและคุณภาพมาตรฐาน จะสร้างศักยภาพของการแข่งขันในตลาดได้ดี การขาดปัจจัยการผลิตเป็นอุปสรรคและความเสี่ยงต่อความล้มเหลวพอ ๆ กับการผลิตที่ไม่มีโอกาสทางตลาด

4. ปัจจัยทางด้านบริหารและจัดการ ธุรกิจชุมชนที่ผู้บริหารที่มีความสามารถในการบริหารด้านระบบการเงิน ด้านระบบงานและด้านระบบบุคลากร และสมาชิกที่มีสัจจะคุณธรรม มีความพยายาม มีความสามารถ มีความเสียสละ ธุรกิจชุมชนนั้นก็ประสบความความสำเร็จ ถ้าขาดสิ่งเหล่านี้ก็มักจะล้มเหลว

5. ปัจจัยผู้นำ สรุปได้ว่า ธุรกิจชุมชนที่ก่อตั้งโดยบุคลากรหรือโดยคณะบุคคลที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านจะระดมทุนได้ง่าย ขยายตัวได้เร็วและมีโอกาสจะประสบความสำเร็จสูง

6. ปัจจัยด้านแรงงาน แรงงานในธุรกิจชุมชน ส่วนใหญ่ทำงานให้กับตนเองและครอบครัว ขณะนี้ในหลาย ๆ แห่งกำลังประสบปัญหาขาดแคลนแรงงานรุ่นใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่มักทิ้งอาชีพเดิม เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและการค้า เมื่อประสบปัญหาการว่างงานก็ไม่อยากกลับไปสู่อาชีพภาคเกษตรกรรม และแรงงานเหล่านี้ขาดทักษะด้านการเกษตรและหัตถกรรม

ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้อาจจะพัฒนาไปสู่ข้อจำกัดของธุรกิจชุมชนในอนาคตได้ การกระตุ้นและ
จูงใจให้แรงงานรุ่นใหม่เข้าสู่อาชีพเดิมของท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการยกระดับและพัฒนาเชิงธุรกิจ
เป็นหลักประกันความสำเร็จและความเติบโตของธุรกิจชุมชนในอนาคต

7. ปัจจัยการมีส่วนร่วมของสมาชิก การเกิดขึ้น การคงอยู่และการเติบโตของธุรกิจ
ชุมชนจะต้องอาศัยความร่วมมือความร่วมมือใจของชุมชน ต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำและร่วมกัน
รับผิดชอบ การมีส่วนร่วมอย่างเอาการเอางานของสมาชิกเท่านั้นจึงจะเรียกได้ว่าธุรกิจนั้นเป็น
ธุรกิจของชุมชน และเป็นตัวบ่งชี้ถึงความสามารถในการพึ่งตนเอง แม้ว่าในระยะเริ่มแรก
ธุรกิจชุมชนเกิดขึ้นจากการช่วยเหลือจากภายนอกเป็นหลัก แต่ต่อมาสมาชิกจะต้องมีส่วนร่วม
อย่างแข็งขัน จึงจะทำให้เกิดเป็นธุรกิจชุมชนอย่างแท้จริง

8. ปัจจัยเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับขององค์กร การดำเนินงานธุรกิจชุมชนนั้นตั้งอยู่
บนพื้นฐานของร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ฉะนั้น กฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ จึงต้องเกิดขึ้นจาก
ข้อตกลงของสมาชิกเป็นพื้นฐาน หากไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเห็นชอบจากสมาชิก
อาจจะเกิดความขัดแย้งและติดขัดในการดำเนินงาน และนำไปสู่การชะงักงันในที่สุด กฎเกณฑ์
กติกาที่สำคัญที่สุดคือ ระเบียบและข้อบังคับเกี่ยวกับการเงิน ต้องมีความเหมาะสม รัดกุม

9. ปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจชุมชนกับภายนอก
ประกอบด้วยหน่วยราชการ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคธุรกิจเอกชน
มีทั้งลักษณะทางบวก คือ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานความร่วมมือเพื่อส่งเสริมและสร้างสรรค์
ความสำเร็จ ขณะทีลักษณะทางลบ คือ การระมัดระวัง เรียนรู้และต่อรอง เพื่อป้องกันผลด้านลบ
เช่น การเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกที่อาจเกิดขึ้น

ณรงค์ เล็งประชา (2543 : 93-94) กล่าวว่า ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ
และไม่ประสบความสำเร็จ มีหลายประการดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ สรุปได้ดังนี้
 - 1.1 ความคิดริเริ่ม ความต้องการและความสนใจอย่างจริงจังของสมาชิกกลุ่ม
 - 1.2 มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นต่อกัน
 - 1.3 มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความซื่อสัตย์และไว้วางใจต่อกัน ทำให้กิจกรรมกลุ่ม
ประสบความสำเร็จ
 - 1.4 ผู้นำกลุ่ม หรือผู้บริหารกลุ่ม มีความสามารถในการบริหารเป็นผู้ประสานงาน
ที่ดี รู้จักใช้หลักจิตวิทยาที่ดีสามารถจะสร้างศรัทธาแก่สมาชิกกลุ่มได้ ทำให้กิจกรรมกลุ่มประสบ
ผลสำเร็จและอยู่ได้นาน
 - 1.5 ความสามัคคีของสมาชิกกลุ่ม หากสมาชิกกลุ่มและคณะกรรมการบริหารงาน
กลุ่มมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีการประสานงานที่ดีทั้งภายในและภายนอกกลุ่ม
ก็จะทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จได้

2. ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มไม่ประสบผลสำเร็จ สรุปได้ดังนี้

2.1 การจัดตั้งกลุ่มไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่ม ความสนใจ และความต้องการอันแท้จริงของสมาชิกกลุ่ม หากเกิดจากเจ้าหน้าที่ของรัฐไปจัดตั้ง เช่น การจัดตั้งกลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน หรือกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน ฯลฯ ในช่วงการดำเนินงานของกลุ่ม หากไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐมาติดตามผลและมาช่วย ให้คำปรึกษาแนะนำแล้ว กลุ่มมักจะไม่ประสบผลสำเร็จ

2.2 ผู้นำและผู้บริหารกลุ่ม ไม่ได้ได้รับความศรัทธาและความไว้วางใจจากสมาชิก กลุ่มก็จะไม่ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกกลุ่ม ในที่สุดกลุ่มก็ประสบความล้มเหลว

2.3 ความไม่พร้อม ไม่เข้าใจในกิจกรรมของกลุ่ม ตลอดจนความไม่เสียสละ ในที่สุดกลุ่มก็ไม่ประสบความสำเร็จ

2.4 กฎระเบียบของกลุ่มบางอย่าง จะเป็นข้อจำกัดในความคล่องตัวของกลุ่ม เช่น การจำหน่ายผลผลิตของกลุ่มต้องขายตามราคาที่กลุ่มกำหนด เนื่องจากผู้ซื้อต้องการจะซื้อ ราคาถูกกว่า หากสมาชิกต้องการจะใช้เงินเป็นการด่วนก็ไม่สามารถจะจำหน่ายสินค้านั้น ๆ ได้ ด้วยเหตุนี้สมาชิกกลุ่มบางรายจึงไม่อยากจะอยู่ในกลุ่มต่อไป

อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจน้ำ (2541 : 256-257) ศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผล ต่อความสำเร็จของการรวมกลุ่ม แบ่งออกได้ 2 ปัจจัย ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน ได้แก่ การบริหารจัดการกลุ่ม ความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ความสามัคคี ความเสียสละและความซื่อสัตย์ภายในกลุ่ม เงินทุน จำนวนผู้นำ ความสามารถ ทักษะ ความรู้ของผู้นำ จำนวนสมาชิกกลุ่ม ความคิดริเริ่ม การศึกษาเรียนรู้ การศึกษาคูงาน เป็นต้น
2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ด้านตลาดรองรับสินค้า หน่วยงานสนับสนุนทั้งหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน เช่น การสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น งบประมาณบางส่วน การจัดอบรมให้ความรู้แก่สมาชิกกลุ่ม เป็นต้น

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานธุรกิจชุมชน ประกอบด้วยปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน ได้แก่ การมีส่วนร่วมและความสามัคคีของสมาชิก ความซื่อสัตย์ของสมาชิก สมาชิกเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี วัตถุประสงค์หรือทรัพยากรในชุมชนเพียงพอ แรงงานในชุมชนมีเพียงพอ สามารถระดมทุนในชุมชนได้ ผู้นำหรือคณะกรรมการมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ และมีกฎระเบียบ ข้อบังคับในการดำเนินงานที่เหมาะสมและรัดกุม การศึกษาคูงานของสมาชิกกลุ่ม

2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การมีตลาดรองรับที่แน่นอน มีแหล่งเงินทุน อยู่ใกล้แหล่งวัตถุดิบ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น สนับสนุนความรู้วิชาการแผนใหม่ การสนับสนุนด้านงบประมาณ การรับรู้ข่าวสารของกลุ่ม

ตัวชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

อนุชาติ พวงสำลี และอรรถัย อาจดำ (2541 : 239-257) ได้เสนอกรอบสำหรับ เครื่องชี้วัดองค์กรชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อหลัก ดังนี้

1. ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน
2. การจัดการกลุ่ม / องค์กรชุมชน
3. กระบวนการเรียนรู้ และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน
4. ผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่าง ๆ

1. ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน

การกำหนดตัวชี้วัดเกี่ยวกับภูมิปัญญา หรือระบบความเชื่อของบุคคลนับเป็นเรื่องที่ยากมาก เพราะนั่นหมายถึงการแปลสิ่งที่มีลักษณะเป็นนามธรรมอย่างยิ่งให้กลายเป็นรูปธรรม การชี้วัดว่าชุมชนใดมีภูมิปัญญาหรือไม่อย่างไรนั้น น่าจะดูจากการสืบทอดองค์ความรู้หรือ การสร้างสรรค์ ปรับและพัฒนาองค์ความรู้นั้นให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเงื่อนไขสภาพของชุมชน ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่จะมีพลังต่อเมื่อมีการเคลื่อนไหว หมายถึงจะสังเกตเห็นได้ ต่ยเมื่อนำออกมาใช้ การสืบทอดภูมิปัญญา รวมถึงการปรับใช้และพัฒนาสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ จึงเป็นเครื่องแสดงออกว่า ณ ที่นั้นมีภูมิปัญญาอยู่ ตัวชี้วัดการสืบทอด และการสร้างสรรค์ ปรับและพัฒนาภูมิปัญญา น่าจะสังเกตได้จาก ผู้นำทางความคิด มีได้หมายถึงผู้นำที่เป็นทางการที่มีอำนาจด้านการบริหารจัดการหมู่บ้าน แต่หมายถึงผู้นำด้านความคิดของสมาชิก ในชุมชนเป็นผู้เชื่อมโยงสืบทอดภูมิปัญญามาสู่วิถีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ควบคุมพฤติกรรม ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมืองของสมาชิกในชุมชน จากประสบการณ์ของ นักพัฒนาชนบท พบว่า ในชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะต้องคำนึงถึง จำนวนผู้นำ ความรู้และ ทักษะของผู้นำ เช่น ด้านหมอยาสุนไพร์ ด้านหมอยาสมุนไพร (เวทมนตร์ คาถา) ด้านเทคนิคต่าง ๆ ความคิดและพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ที่จะสะท้อนได้ดีว่า มีการสืบทอดภูมิปัญญาหรือไม่ เพียงใด โดยอาจดูได้จาก ทิศนคติหรือความคิดเห็นของสมาชิก เกี่ยวกับความเชื่อ คุณค่า พิธีกรรมต่าง ๆ พฤติกรรมของสมาชิกในการถือปฏิบัติตามพิธีกรรม ความเชื่อเหล่านั้น โดยอาจพิจารณาจำนวนสมาชิกที่มีพฤติกรรมดังกล่าว

2. การจัดการกลุ่ม / องค์กรชุมชน

องค์ประกอบที่สำคัญของกลุ่ม/องค์กรชุมชน จากประสบการณ์ของนักพัฒนาชนบท ได้ชี้ว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญหลัก ๆ 6 ประการ คือ วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม กฎกติกากของกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม กรรมการกลุ่มกิจกรรมของกลุ่ม และกองทุนของกลุ่ม การชี้วัดความเข้มแข็ง ของกลุ่ม จึงควรพิจารณาจากกรอบดังกล่าว ดังนี้ (อนุชาติ พวงสำลี และอรรถัย อาจดำ.

2.1 วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม อาจวัดจากระดับขั้นของการพัฒนากลุ่มว่ามีลักษณะเป็น กลุ่มสนใจ หมายถึง มีการรวมตัวพูดคุยกัน ถกเถียงถึงปัญหา กลุ่มศึกษาเรียนรู้ หมายถึง มีความพยายามในการแสวงหาความรู้ ทั้งโดยการศึกษาดูงาน หรือแลกเปลี่ยนกับผู้รู้ ทั้งในและนอกชุมชน เพื่อแก้ปัญหา กลุ่มกิจกรรม หมายถึง การลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน

ในหลายกรณี การรวมกลุ่มของคนในชุมชนอาจเป็นกลุ่มสนใจ ซึ่งเพียงแค่เพื่อปณหรือระบายนปัญหาเท่านั้น โดยไม่หาทางแก้ไขก็ได้ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ การรวมกลุ่มย่อมจะไม่เข้มแข็งเท่ากับกลุ่มที่ลงมือทำกิจกรรม หรือ ศึกษาเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหา

2.2 กฎ กติกา กลุ่มที่เข้มแข็งจะมีการกำหนดกฎระเบียบและกฎกติกาเพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก การวัดความเข้มแข็งของการจัดการกลุ่มจากประเด็นกติกา อาจวัดได้จาก ชุมชนมีการออกกฎระเบียบและกติกาเพื่อใช้บังคับสมาชิกในชุมชน กระบวนการออกกฎระเบียบและกติกา เป็นการลงมติร่วมกันของสมาชิก การปฏิบัติตามระเบียบและกฎกติกาของสมาชิก

2.3 สมาชิก กลุ่มที่เข้มแข็งจะต้องคำนึงถึงสมาชิกทั้งในด้านจำนวน (ปริมาณ) และคุณภาพ ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนถึงความเอาใจใส่ ความพร้อมเพรียง ในการทำกิจกรรมร่วมกัน และความรู้หน้าที่และทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ การวัดในเรื่องนี้ อาจวัดได้จาก จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ระดับพูดคุยถึงปัญหา ระดับเสนอความคิด ระดับลงมือปฏิบัติ ฯลฯ ลักษณะที่หลากหลายของสมาชิก เช่น ในด้านการศึกษา ศาสนา เพศ อายุ โดยทั่วไปกลุ่มมักมีสมาชิกที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่ถ้ามกลุ่มใดสามารถมีสมาชิกที่มีความหลากหลายมากขึ้นได้ ย่อมแสดงถึงความเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของกลุ่ม ระหว่างคนที่ ต่างเพศ ต่างวัย ต่างศาสนา ต่างระดับการศึกษา

2.4 กรรมการกลุ่ม กรรมการถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการช่วยให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง การวัดเรื่องนี้อาจวัดได้จาก สัดส่วนจำนวนกรรมการที่มาร่วมประชุมหรือร่วมกิจกรรมต่อจำนวนกรรมการทั้งหมด ซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนถึงความพร้อมเพรียงของกรรมการ ความดีในการประชุมกรรมการ ความรวดเร็วในการเรียกประชุมกรรมการเพื่อตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน (ในกรณีที่เกิดวิกฤตการณ์) คุณภาพของการประชุมกรรมการ เช่น มีการจัดทำวาระ มีการหาข้อมูลประกอบ มีการลงมติหรือไม่ เป็นต้น ความโปร่งใสของกรรมการในการจัดการเรื่องการเงินและกระจายผลประโยชน์ของสมาชิก

2.5 กิจกรรม กิจกรรมที่ดำเนินการโดยกลุ่มสามารถช่วยเพิ่มความเข้มแข็งของกลุ่มได้ระดับหนึ่ง โดยดูจากประเภทกิจกรรม ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ ได้แก่ การรวมกลุ่มกันเพื่อการผลิต การจำหน่าย การบริโภค (เช่น สหกรณ์ เป็นต้น) การรวมกลุ่มกันเพื่อระดมทุนของชุมชน ด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ได้แก่ การจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสและคนทั่วไปในชุมชน เช่น เด็ก คนชรา เป็นต้น การจัดกิจกรรมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

ประเพณีพื้นบ้าน ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรสาธารณะของชุมชน ได้แก่ การทำกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่า อนุรักษ์แหล่งน้ำ พื้นฟูคุณภาพดินและอากาศ การดูแลและการจัดการพื้นที่ใช้สอยทรัพยากรสาธารณะและสาธารณูปโภคของชุมชนร่วมกัน เช่น การสร้างป้อมน้ำประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

การวัดความเข้มแข็งของกลุ่มโดยพิจารณาจากกิจกรรมประเภทต่าง ๆ นี้ จะต้องวิเคราะห์กิจกรรมบนพื้นฐานความคิดว่า บึงกลุ่มมีกิจกรรมที่หลากหลายประเภทหรือทำกิจกรรมเดียวแต่ครอบคลุมได้หลายมิติ เช่น การอนุรักษ์การทอดผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งเป็นทั้งกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน ยังแสดงถึงการที่กลุ่มสามารถเชื่อมโยงกิจกรรมหลายมิติเข้าด้วยกัน ซึ่งสะท้อนถึงระบบความคิดของกลุ่มในการมองปัญหาและแก้ปัญหาได้อย่างเป็นองค์รวม

2.6 กองทุนของกลุ่ม ความสามารถในการระดมทุนภายในของคนในชุมชน นับเป็นเครื่องสะท้อนถึงศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มได้เป็นอย่างดี ในประเด็นนี้ ตัวชี้วัด ได้แก่ ขนาดของกองทุนที่ระดมจากสมาชิก ประเภทของกองทุน เช่น กองทุนกล้าไม้ ธนาคารข้าว ธนาคารวัว กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ความสม่ำเสมอในการออม/ฝากเข้ากองทุนของสมาชิก อัตราการเติบโตของกองทุน ประเภทกิจกรรมที่ใช้เงินหรือทรัพยากรจากกองทุนไปทำ เช่น สวัสดิการสมาชิก การให้กู้เพื่อลงทุนประกอบอาชีพ ฯลฯ

3. กระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน

เครื่องชี้วัดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน ในการกำหนดเครื่องชี้วัดในที่นี้อาจแยกได้เป็น 3 ส่วน ดังนี้ (อนุชาติ พวงสำลี และ อรทัย อัจฉา, 2541 : 249-252)

3.1 การศึกษาดูงาน เป็นกิจกรรมที่ช่วยยกระดับภูมิปัญญาและการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี การวัดในเชิงปริมาณ และคุณภาพของการศึกษาดูงานจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น ในที่นี้อาจพิจารณาตัวชี้วัด ได้แก่ จำนวนครั้งของการศึกษาดูงาน คุณภาพของการศึกษาดูงาน เช่น ประเด็นการดูงานมีความชัดเจนหรือไม่ตรงกับความต้องการของสมาชิกหรือไม่ จำนวนผู้เข้าร่วม การปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมดูงานหลังจากไปดูงานแล้ว

3.2 เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ อาจจัดได้ในหลายลักษณะ อาทิ เวทีเพื่อสรุปบทเรียนจากการศึกษาดูงาน เวทีเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและข้อมูลใหม่ เวทีเพื่อเชื่อมโยงเครือข่าย เป็นต้น ตัวชี้วัดที่สำคัญ ได้แก่ จำนวนครั้งของการจัดเวที ประเภทของเวทีที่จัด จำนวนผู้เข้าร่วม คุณภาพของกระบวนการวิเคราะห์ โดยดูจากกิจกรรม เช่น มีการวิเคราะห์ที่ชัดเจนหรือไม่ มีการเชื่อมโยงปัญหากับสาเหตุหรือไม่ มีการตั้งเป้าหมายในการแก้ปัญหา หรือไม่ อย่างไร มีการเชื่อมโยงภูมิปัญญา ระบบคุณค่ามาใช้ในการหาทางเลือกการแก้ปัญหาหรือไม่

3.3 การขยายเครือข่ายการเรียนรู้และความร่วมมือ อาจพิจารณาตัวชี้วัด ได้แก่ การขยายตัวในด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ จำนวนสมาชิกและอัตราการเพิ่ม ณ ระยะเวลาหนึ่ง

จำนวนองค์กรที่เกี่ยวข้อง ประเภทของงานและกิจกรรมมีความหลากหลายมากขึ้น การได้รับการยอมรับนับถือจากองค์กรภายนอก เช่น ในรูปแบบของการสนับสนุนด้านเงินทุน ทรัพยากร การมีผู้เชี่ยวชาญมาศึกษาดูงานในฐานะเป็นแหล่งการเรียนรู้ เป็นต้น

4. ผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่าง ๆ

กรอบความคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชน ในด้านต่าง ๆ โดยเน้นถึงตัวชี้วัดที่เกิดกับชุมชนจากพลังของการรวมกลุ่มเป็นหลัก มากกว่าผลที่เกิดขึ้นในระดับครัวเรือน ตัวชี้วัดผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชน ที่เน้นการวัดถึงผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนเป็นหลัก แบ่งออกเป็นด้านหลัก ๆ 3 ด้าน คือ (อนุชาติ พวงลำลือ และอรทัย อาจน้ำ, 2541 : 252-257)

4.1 ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

ตัวชี้วัดในด้านเศรษฐกิจและอาชีพที่สามารถชี้ถึงผลการพัฒนาในระดับกลุ่ม/ชุมชน ได้แก่ จำนวนและขนาดของกองทุนทั้งหมดในชุมชนรวมทั้งอัตราเพิ่มหรือลดด้วยจำนวนหนี้สินรวมทั้งหมดในชุมชน รวมทั้งอัตราเพิ่มหรือลดด้วย รายได้รวมหรือรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน ที่เกิดจากการที่สมาชิกในครัวเรือนอพยพไปหาทำงานในถิ่นอื่น ส่งเงินกลับมาให้ ช่องว่างรายได้ระหว่างกลุ่มคนรวยและคนจนในชุมชน จำนวนแรงงานที่อพยพไปหางานทำนอกชุมชนและที่อพยพกลับเข้ามาในชุมชน ความหลากหลายของทางเลือกการประกอบอาชีพในชุมชน ผลการดำเนินงานของกลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อการผลิต การจำหน่าย หรือ การบริโภค โดยวัดจากผลกำไร หรือการขาดทุน

4.2 ด้านสังคมวัฒนธรรม

ตัวชี้วัดการพัฒนาด้านสังคมวัฒนธรรมในระดับชุมชน ได้แก่ สัดส่วนจำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกอพยพย้ายถิ่นออกไปจากชุมชนต่อจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน สัดส่วนจำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกอพยพย้ายถิ่นกลับเข้ามาในชุมชนต่อจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน จำนวนผู้ได้รับสวัสดิการจากชุมชน เช่น ผู้พิการ ผู้สูงอายุ เด็กเล็ก ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน อัตราการประกอบอาชีพการเกษตรและการเสพยาเสพติด การปรับใช้และการสืบทอดภูมิปัญญาและความรู้พื้นบ้าน การอนุรักษ์และการสืบทอดศิลปะและวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน จำนวนอัตราการเพิ่ม/ลดของคนที่สนใจบวชเรียน และ/หรือปฏิบัติธรรมตามศาสนา

4.3 ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตัวชี้วัดการพัฒนาในระดับชุมชนที่เกี่ยวกับงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นับเป็นตัวชี้วัดที่อาจคิดถึงหน่วยการวิเคราะห์ในระดับชุมชนได้ง่ายที่สุด เนื่องจากโดยธรรมชาติแล้ว เป็นงานที่จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมแรง ร่วมใจของคนเป็นกลุ่มจึงจะบังเกิดผล ดังเช่น การอนุรักษ์น้ำไม่ให้น้ำเสีย ต้องอาศัยการรวมกลุ่มคนเพื่อปลูกจิตสำนึกเกี่ยวกับการทิ้งขยะลงในแม่น้ำลำคลอง เพราะการงดทิ้งขยะเพียงคนเดียวหรือบ้านเดียว ย่อมไม่เพียงพอที่จะทำให้แม่น้ำลำคลองสะอาดขึ้นมาได้ เป็นต้น

ตัวอย่างของตัวชี้วัดด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่สำคัญ ได้แก่ พื้นที่ป่าในบริเวณชุมชนเพิ่มขึ้นหรือคงที่ เมื่อเปรียบเทียบกับประชากรในชุมชนที่เพิ่มขึ้น หรือลดลงในอัตราที่น้อยกว่าอัตราการเพิ่มของประชากรในชุมชน แหล่งน้ำสาธารณะมีสภาพดีขึ้น สภาพดินในชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น มลภาวะทางอากาศและเสียงในชุมชนลดลง ชุมชนมีพลังในการต่อรองกับรัฐเกี่ยวกับสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ในท้องถิ่น อาจพิจารณาถึงผล เช่น สามารถยับยั้งการดำเนินการ หรือการเปลี่ยนแปลง นโยบายบางเรื่องได้ เป็นต้น

สมพันธ์ เตชะอธิก และคนอื่น ๆ (2540 : 6-8 ; อ้างถึงใน ธนจักร เย็นปารุง. 2540 : 11-12) เห็นว่าตัวชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกิจกรรมต่าง ๆ ที่องค์กรดำเนินการมีคนและเงินเข้ามาเกี่ยวข้องจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดการอย่าง เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ ส่วนประกอบของการบริหารจัดการมีดังนี้

1. มีการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกโดยไม่มีติดกับผู้นำแต่เพียงฝ่ายเดียว จะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าขององค์กรร่วมกัน
2. มีโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ตามโครงสร้าง โดยทั่วไปจะมี ประธาน รองประธาน เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ ปฏิคม เภรัญญิก ฝ่ายซื้อ ฝ่ายขาย ฝ่ายตรวจสอบ เป็นต้น โดยที่ตำแหน่งต่าง ๆ ควรจะมีงานให้ปฏิบัติจริง
3. สถานที่และวัสดุอุปกรณ์ จะต้องมียุทธศาสตร์สำหรับเป็นที่จัดประชุมจัด กิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน
4. มีกฎกติการ่วมกัน เพื่อเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกในองค์กร
5. มีการสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกองค์กร ซึ่งอาจจะใช้วิธีการประชุมและ เปลี่ยนความคิด แจ้งข่าวสารผ่านหอกระจายข่าว เป็นต้น การสื่อสารมีความสำคัญ เป็นอย่างมากต่อการรับรู้ความเข้าใจและทำให้ร่วมมือกันมากขึ้น
6. มีการตรวจสอบ เมื่อมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบกันแต่ละฝ่ายแล้ว ต้องมีการตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานพัฒนาที่มีเงิน การตรวจสอบ อย่างสม่ำเสมอ จะช่วยป้องกันข้อผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้นได้ตั้งแต่เมื่อเริ่มเกิดปัญหา

อุทัย ดุลเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540. อ้างถึงใน พิทยา ร่องกุล. 2540 : 174-175) ได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งโดยมีลักษณะเด่น ๆ ดังต่อไปนี้

1. ชุมชนมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น ถ้าหากพิจารณาจากสภาพทางกายภาพ คือ สมาชิกชุมชนมีศักยภาพในการทำกิจกรรมร่วมกันได้อย่างเข้มข้น มีการร่วมมือกันในมิติ ต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งในด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนา การแก้ไขปัญหา ที่เกิดขึ้น ส่วนทางด้านจิตวิญญาณมีความรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความผูกพัน กับชุมชน มีความรักสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกัน

2. ชุมชนมีศักยภาพที่จะพึ่งตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อการยังชีพ แม้จะต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอกอยู่บ้างแต่ชุมชนก็มีอำนาจในการจัดการ เลือกสรร ตัดสินใจในทุก ๆ ด้าน ทั้งในด้านอาชีพ การศึกษา การกินอยู่ ประเพณี ตลอดจนการรักษาพยาบาล

3. ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจความรู้ และกลไกภายในชุมชนเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

4. ชุมชนพัฒนาศักยภาพของคนได้อย่างต่อเนื่องโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ สร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ การบริหารจัดการ การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี มีผลให้ชุมชนมีความรู้ และสามารถที่จะพัฒนาตนเอง และถ่ายทอดความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานธุรกิจชุมชน มีผู้ศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

นรี อินทรัตน์ (2542 : บทคัดย่อ) ศึกษาการดำเนินงานธุรกิจชุมชน : ศึกษากรณี กลุ่มผู้ผลิตหน่อไม้ฝรั่ง ศูนย์ซื้อขายบึงวิชัย อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานที่ทำให้กลุ่มสามารถดำรงอยู่ได้ เรียงตามลำดับความสำคัญ ดังนี้

1. กลุ่มมีตลาดรองรับผลผลิต
2. สมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์
3. มีองค์กรเจ้าหน้าที่รัฐให้ความดูแล แนะนำอย่างใกล้ชิด
4. สร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
5. สมาชิกพอใจในผลประโยชน์ที่ได้รับ
6. คณะกรรมการบริหารกลุ่มปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่
7. สมาชิกกลุ่มไว้วางใจกัน
8. สามารถหาสินเชื่อให้สมาชิกได้

ปรีชา เชาว์ตระกูล (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงาน ธุรกิจของกลุ่มแม่บ้านหนองบัวน้อย ตำบลหนองทัพไทย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจประกอบด้วยปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก

1. ปัจจัยภายใน ได้แก่ คณะกรรมการของกลุ่มมีความสามารถในการดำเนินงาน ความสามารถในการประสานงาน ความสามารถในการแก้ไขปัญหา ความสามารถในการ

วางโครงการ และความสามารถในการประชาสัมพันธ์ สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจในบทบาท และหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี ความรู้ความเข้าใจในบทบาทในการให้ความร่วมมือ การประชุม การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม บทบาทในการสนับสนุนการวางแผน และจัดทำโครงการ บทบาท ในการประชาสัมพันธ์และบทบาทในการประสานงาน กลุ่มมีการทำงานธุรกิจของกลุ่มอย่าง ต่อเนื่อง กิจกรรมทุกกิจกรรมได้ตอบสนองความต้องการของสมาชิกกลุ่มอย่างดี และเป็นไปตาม วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ในการสนับสนุนเงินทุน สมาชิกได้กู้ยืมเงินทุนในอัตราดอกเบี้ยต่ำ นอกจากนี้สมาชิกยังได้รับผลประโยชน์จากการเป็นสมาชิกกลุ่ม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญส่งผลต่อ การดำเนินงานของกลุ่มให้เจริญก้าวหน้าด้านความรู้ ด้านให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ได้รับความเพลิดเพลิน ได้รับความช่วยเหลือด้านเงินทุน

2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและ การสนับสนุนจากผู้นำชุมชน เช่น สนับสนุนด้านความรู้วิชาการแผนใหม่ ช่วยเหลือวัสดุอุปกรณ์ ที่จำเป็นด้านงบประมาณบางส่วน การได้รับข่าวสารของกลุ่ม จากการวิจัยพบว่าสมาชิกและ คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านมีการรับข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ทำให้มีผลกระทบต่อระบบความคิด การตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตลอดจนการจำหน่ายผลผลิตของสมาชิกกลุ่มเป็นการ จำหน่ายให้ถึงมือผู้บริโภคมากที่สุด เพื่อลดขั้นตอนในการถูกยกดราคาราคาสินค้า เช่น การส่งตัวแทน ไปติดต่อกับพ่อค้า สมาชิกนำสินค้ามาฝากจำหน่ายที่ร้านค้ากลุ่มและพ่อค้ามารับซื้อโดยตรง

ฉัตรชัย แฝงสาเคน (2538 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการผลิตผ้าไหมของ บ้านคำพิ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พบว่าการรวมกลุ่มอาชีพในชุมชนเกิดขึ้นจาก ปัจจัยหลายประการ คือ

1. เกิดจากกลุ่มบุคคลที่มีอาชีพเดียวกัน
2. เกิดจากความต้องการความสำเร็จ ชื่อเสียง เกียรติยศให้กับตนเองและกลุ่ม
3. เกิดจากความต้องการสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และลดภาระหนี้สิน
4. เกิดจากความต้องการความสะดวกสบายต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ
5. เกิดจากความต้องการช่วยเหลือชุมชนของตนเอง ความต้องการลดปัญหาให้กับ ชุมชน เช่น ปัญหาการว่างงาน ปัญหายาเสพติดในชุมชน เป็นต้น

วรรัช จำปามูล (2538 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาประสิทธิผลของการฝึกอาชีพการทอ ผ้าพื้นเมืองเพื่อจัดตั้งเป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมพบว่า ปัจจัยที่ทำให้มีประสิทธิผลต่อการฝึกอาชีพ ได้แก่ การเข้ารับการฝึกอาชีพอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง การถ่ายทอดความรู้ได้ชัดเจนของ วิทยากร การมีวัสดุอุปกรณ์การฝึกที่พร้อมและการศึกษา ตลอดจนการศึกษาดูงานยังหมู่บ้าน ที่ประสบความสำเร็จแล้ว

อำนาจ ภูวนา (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการบริหารการผลิต หัตถกรรมผ้าทอบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พบว่า คณะกรรมการกลุ่มทอผ้ามีกระบวนการบริหารตามขั้นตอนต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ การวางแผน

ได้ใช้นโยบายในการพัฒนาหมู่บ้านเพื่อส่งเข้าประกวดการพัฒนาดีเด่นในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และเขต ในปี พ.ศ.2531 เป็นหลักในการกำหนดนโยบาย การจัดการองค์กร รูปแบบความสัมพันธ์ชัดเจน การจัดคนเข้าทำงาน ในกลุ่มอาศัยความสมัครใจของผู้ปฏิบัติงาน ในกลุ่มต่าง ๆ และก่อนมีการผลิตหรือมีกิจกรรมต่าง ๆ คณะกรรมการได้ศึกษาข้อมูลและกำหนดทางเลือกร่วมกันก่อน แต่ไม่มีเอกสารเป็นลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด การควบคุมผลผลิตไม่มีเกณฑ์มาตรฐานที่แน่นอนในการกำหนดคุณภาพของผลผลิต เพียงแต่ใช้ยอดจำหน่าย กำไรหรือขาดทุนเป็นหลักสำคัญในการผลิตสินค้าแต่มีการควบคุมด้านเผด็จการ และความเป็นระเบียบเรียบร้อย หากตรวจพบผลผลิตด้อยคุณภาพก็แนะนำทางแก้ไขให้มีคุณภาพสูงขึ้น

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดความเข้มแข็งของธุรกิจชุมชน มีผู้ศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

ธีรวัช วงษ์ราช (2544 : 59-60) ได้ศึกษาตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนเมือง โดยได้ศึกษาชุมชนเมืองขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า ตัวชี้วัดที่จะใช้กับชุมชนเมืองนั้น ประกอบด้วย

1. ด้านลักษณะของกลุ่ม มีตัวชี้วัดคือ สมาชิกขององค์กรชุมชนมีส่วนร่วมทำกิจกรรมตามประเพณี

2. ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก มีตัวชี้วัดคือ สมาชิกประชุมกันเป็นประจำ สมาชิกทราบและเข้าใจวัตถุประสงค์ขององค์กร สมาชิกได้ร่วมกิจกรรมกับองค์กร สมาชิกมีการออกความเห็นอย่างอิสระ และสมาชิกมีเป้าหมายที่ต้องการแก้ไขปัญหาของชุมชน

3. ด้านการแก้ปัญหา มีตัวชี้วัดคือ สมาชิกนำปัญหาขององค์กรมาปรึกษา ได้ทันเวลาที่ สมาชิกค้นหาสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาได้ สมาชิกรับรู้ความขัดแย้งในองค์กรชุมชน สมาชิกมีการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน สมาชิกค้นหาสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาได้ สมาชิกสามารถรับรู้ถึงผลกระทบของปัญหาที่เกิดขึ้นได้ และสมาชิกรู้จักการสร้างทางเลือกในการแก้ไขปัญหา

4. ด้านการยอมรับและสนับสนุนจากภายนอก มีตัวชี้วัดคือ องค์กรชุมชนได้รับการสนับสนุนด้านการอบรมจากหน่วยงานรัฐหรือเอกชน องค์กรชุมชนมีหน่วยงานภายนอกติดต่อขอศึกษาดูงานภายในองค์กร องค์กรชุมชนได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากหน่วยงานรัฐหรือเอกชน องค์กรชุมชนได้รับการขอความร่วมมือ หรือขอความคิดเห็นจากหน่วยงานที่ต้องการเข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่ขององค์กร องค์กรชุมชนสามารถให้คำแนะนำ หรือแนวทางแก่องค์กรอื่นในการแก้ปัญหาชุมชน

5. ด้านการเรียนรู้ขององค์กร มีตัวชี้วัดคือ องค์กรชุมชนมีการเพิ่มผลประโยชน์มากขึ้นให้แก่สมาชิก และองค์กรชุมชนมีการเพิ่มปริมาณสมาชิก

6. ด้านการจัดการ มีตัวชี้วัดคือ องค์การชุมชนมีสมาชิกเป็นผู้ออกกฎ มีบทบาท มีบทบาทไทย องค์การชุมชนมีสมาชิกร่วมกันดูแลให้สมาชิกทุกคนปฏิบัติตามกฎขององค์กร และองค์กรมีสมาชิกที่รับรู้และเข้าใจต่อโครงสร้างขององค์กร

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลการดำเนินงานธุรกิจชุมชน มีผู้ศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

กมล คงศักดิ์ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยกลุ่มอาชีพกับการพัฒนาชุมชนของกลุ่มอาชีพทอผ้าผืนบ้านหนองยารักษ์ ตำบลพุดซา อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา พบว่าการบริหารกลุ่มจะต้องมีคณะกรรมการหรือผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ บทบาทของกลุ่มอาชีพมีผลต่อการพัฒนาหมู่บ้านในด้านสังคม ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น บทบาทในด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดมีรายได้เพิ่มขึ้น เกิดการประหยัด มีการเก็บออมเงิน มีแหล่งเงินทุนเพิ่มขึ้น มีการเคลื่อนย้ายแรงงานน้อยลง บทบาทในด้านการเมืองการปกครอง ทำให้การเข้าร่วมประชุมของสมาชิกผู้ผลิตผ้าผืนในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น การแสดงบทบาทของกลุ่มมีผลทำให้การพัฒนาหมู่บ้านในภาพรวมดีขึ้น แต่ยังคงมีความจำเป็นที่หน่วยงานของรัฐและเอกชน จะต้องให้การสนับสนุนงบประมาณ รวมทั้งความรู้ในการดำเนินงานตามแผนโครงการ และกิจกรรมของหมู่บ้าน

จิตร เสนะ (2534 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงประกอบอาชีพทอเสื้อที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านแพ่ง ตำบลบ้านแพ่ง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งผลการวิจัยพบว่าชาวบ้านมีงานทำมากขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น ส่งผลกระทบต่อภาวะการออมและลดภาวะหนี้สิน มีการใช้จ่ายและบริโภคมากขึ้น โดยเฉพาะสิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องใช้ไฟฟ้า การอพยพแรงงานไปทำงานนอกหมู่บ้านลดน้อยลง เพราะการทอเสื้อในหมู่บ้านมีรายได้ดีขึ้น ลดภาวะการว่างงาน สร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้าน ชาวชนในหมู่บ้านมีการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น การรวมกลุ่มทางสังคมในหมู่บ้านดีขึ้น ช่วยลดปัญหาสังคมในหมู่บ้านโดยเฉพาะปัญหาการพนัน ยาเสพติด ตลอดจนปัญหาอาชญากรรมโจรผู้ร้าย

สุพจน์ ศรีบุญสม (2534 : 1-2) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจและสังคมและผลกระทบต่อทางเศรษฐกิจและสังคมจากการประกอบอาชีพผ้าทอบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน ทำให้ผ้าทอบ้านหนองเขื่อนช้าง มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ทำให้ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น ผลกระทบทางเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านมีงานทำมากขึ้น รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น การอพยพแรงงานไปทำงานนอกหมู่บ้านลดน้อยลง เพราะการประกอบอาชีพทอผ้าในหมู่บ้านมีรายได้ดีขึ้น ผลกระทบทางสังคมช่วยสร้างชื่อเสียงให้หมู่บ้าน ลดภาวะการว่างงานและลดปัญหาสังคม เช่น การพนัน ยาเสพติด ตลอดจนปัญหาอาชญากรรมและโจรผู้ร้าย

บัวภา ฝ่ายเพชร (2537 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการประกอบอาชีพหัตถกรรมทอผ้าบ้านละว้า ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่าการประกอบ

อาชีพทอผ้าทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น สามารถนำรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทอผ้ามาซื้อที่ดิน ปลูกสร้างต่อเติมบ้าน ซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวก สัตว์เลี้ยง เก็บออมในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนซื้อยานพาหนะไว้ใช้ในครอบครัว มีรายได้และค่าใช้จ่ายในการศึกษามุศรธิดา มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ การเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างถิ่นน้อยลง ชาวบ้านมีงานทำและมีรายได้ตลอดปี สัมพันธภาพระหว่างสมาชิกในครอบครัวมีความใกล้ชิดและอบอุ่น และมีเวลาพักผ่อน และการเข้าร่วมกิจกรรมสำคัญในหมู่บ้านน้อยลง ผลเสียคือ การผลิตบางชิ้นคอนทำให้สภาพแวดล้อมเสียไป

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานธุรกิจชุมชน สามารถสรุปเป็นกรอบความคิดในการวิจัย ดังภาพประกอบ 1

ตัวแปรอิสระ

ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานธุรกิจชุมชน

1. คุณลักษณะผู้นำ
 - 1.1 ความรู้ความสามารถของผู้นำ
 - 1.2 ความเสียสละ
 - 1.3 ความซื่อสัตย์
 - 1.4 ความคิดริเริ่ม
2. คุณลักษณะของสมาชิก
 - 2.1 ความสามัคคีของสมาชิก
 - 2.2 ความรู้ความเข้าใจในระเบียบของกลุ่ม
 - 2.3 ความสัมพันธ์ในกลุ่มสมาชิก
 - 2.4 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม
3. ระเบียบข้อบังคับขององค์กร
 - 3.1 ด้านการจัดการ
 - 3.2 ด้านข้อบังคับ
 - 3.3 ด้านการจัดทำระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม
4. กระบวนการเรียนรู้
 - 4.1 การศึกษาดูงาน
 - 4.2 การสนับสนุนฝึกอบรมแก่ผู้นำและสมาชิก
 - 4.3 ความสม่ำเสมอในการประชุม
 - 4.4 ความสม่ำเสมอในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนการเรียนรู้
 - 4.5 การติดต่อสื่อสารกันภายในระหว่างสมาชิกองค์กร
 - 4.6 การเรียนรู้และปฏิบัติจริง
5. การสนับสนุนจากภายนอก
 - 5.1 การให้คำแนะนำ
 - 5.2 แหล่งเงินทุน

ตัวแปรตาม

ผลการดำเนินงาน (ระดับความเข้มแข็งของธุรกิจชุมชน)

1. ด้านการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ
 - 1.1 ด้านการเงินและทรัพยากร
 - 1.2 ด้านการตลาด
 - 1.3 กิจกรรมต่อเนื่องสามารถตอบสนองต่อกลุ่มอย่างบูรณาการ
2. ด้านสังคมวัฒนธรรม
 - 2.1 ความเป็นองค์กรชุมชน
 - 2.2 องค์กรมีการสนองตอบปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ
 - 2.3 การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการเรียนรู้

ภาพประกอบ 1 กรอบความคิดในการวิจัย ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานธุรกิจชุมชน กับผลการดำเนินงาน (ระดับความเข้มแข็งของธุรกิจชุมชน)